

Dr hab. Danuta Kowalska, prof. UŁ
Uniwersytet Łódźki
Instytut Filologii Polskiej i Logopedii
Zakład Historii Języka Polskiego

**Recenzja rozprawy doktorskiej mgr Patrycji Saniewskiej-Guzowskiej
pt. „Warsztaty terapii zajęciowej w językowym obrazie świata osób
z niepełnosprawnością intelektualną”
napisanej pod opieką naukową dr hab. Beaty Kuryłowicz, prof. UwB**

Rozprawa doktorska mgr Patrycji Saniewskiej-Guzowskiej pt. *Warsztaty terapii zajęciowej w językowym obrazie świata osób z niepełnosprawnością intelektualną* wpisuje się w coraz liczniej reprezentowany nurt badań etnolingwistycznych, wyrastający z przekonania o nierozdzielnym związku języka z mentalnym obrazem rzeczywistości społeczno-kulturowej, w szczególności zaś poświęcona jest biolektowi – językowi osób dorosłych z niepełnosprawnością intelektualną – obszarowi badawczemu rzadko podejmowanego przez językoznawców, a więc zaniedbanego i słabo rozpoznanego. Sama Autorka określa swoją rozprawę terminem *oligofrenolingwistyczna* – na podobieństwo zdomowionych już w nauce terminów *oligofrenologopedii* czy *oligofrenopedagogiki*. Przystępując do oceny recenzowanej pracy, pragnę zatem już na wstępie z dużym uznaniem podkreślić celność wyboru tematu rozprawy, który wyrasta ze słusznego przekonania, że „lingwista zorientowany kognitywnie winien kierować uwagę na lekceważone dotąd użycia języka i starać się zbadać jak najwięcej danych, pochodzących z możliwie największej liczby odmiennych języków” (s. 4), do których z całą pewnością należy również język osób z niepełnosprawnością intelektualną, zwłaszcza że – jak zauważa Doktorantka – „obraz niepełnosprawności zawiera kategorię pojęciową, jaką jest „grupa mniejszościowa” (s. 59), określana obrazowo jako „największa mniejszość na świecie” (s. 59). Można więc stwierdzić, że przedstawiona do recenzji praca jest nowatorska, eksploruje zagadnienia dotychczas nierozpoznane, o ogromnym walorze poznawczym. Nie bez znaczenia jest fakt, że Autorka dysertacji przez wiele lat pracowała z osobami niepełnosprawnymi jako terapeutka zajęciowa, była więc częścią tego zamkniętego świata, który zdążyła poznać i zrozumieć, zdobywając również zaufanie jego uczestników, co niewątpliwie miało wpływ na wyniki badań, służące również tworzeniu pozytywnego obrazu osób z niepełnosprawnością intelektualną.

Recenzowana rozprawa doktorska jest obszernym, liczącym 260 stron studium, które

składa się z 240 stron zasadniczej pracy oraz 20-stronicowego aneksu, zawierającego wykorzystywane w badaniach formularze ankietowe. Układ dysertacji jest przejrzysty, dostosowany do zadań badawczych Autorki, a struktura wskazuje na to, że rozprawa jest przemyślana pod kątem logiki wywodu i stosowanej metodologii. *Wstęp* oraz trzy główne części pracy, a w ich obrębie także poszczególne rozdziały, są ze sobą merytorycznie powiązane, a ich kolejność w pełni uzasadniona, choć mam pewne zastrzeżenia do samego sformułowania nazwy części pierwszej rozprawy. W moim przekonaniu zaproponowany przez Autorkę tytuł *Stan badań* dla pierwszej części pracy jest trochę mylący i nie do końca odpowiada jej zawartości, zwłaszcza że rozdział pierwszy w całości poświęcony jest wyjaśnieniu kluczowych pojęć stosowanych w pracy: znajdujemy tu informacje na temat warsztatów terapii zajęciowej, sposobów ich organizacji i zasad funkcjonowania oraz definicje i modele niepełnosprawności. Problematyce związanej z lingwistycznym badaniem osób z niepełnosprawnością intelektualną poświęcona jest jedynie ostatnia część rozdziału drugiego: *Język dorosłych osób z niepełnosprawnością intelektualną* (s. 43-46). Ponadto treści związane ze stanem badań nad niepełnosprawnością odnajdujemy także w części drugiej pracy, w całości poświęconej metodologii, w rozdziale zatytułowanym *Studia nad niepełnosprawnością* (s. 57-59).

Doktorantka już we *Wstępie* pracy bardzo trafnie definiuje problem badawczy: „Celem tej pracy jest (...) rekonstrukcja fragmentów rzeczywistości warsztatów terapii zajęciowej (WTZ) na bazie materiału językowego pozyskanego w czasie ilościowo-jakościowych badań prowadzonych wśród osób ze znaczną i umiarkowaną niepełnosprawnością intelektualną, będących uczestnikami WTZ-ów” (s. 5). W sposób przekonujący uzasadnia także jego wybór, stwierdzając, że „rekonstrukcja języka badanych kuracjuszy „przywraca tym osobom (...) głos, którego dotychczas nie słyszano, uzupełniając także przekrój języka polskiego, którego są użytkownikami” (s. 5). Świadomość celowości prowadzonych badań szczególnie uwidacznia się w następującym sformułowaniu Autorki: „podejście prezentowane w mojej pracy realizuje idee społecznej odpowiedzialności nauki, a zatem — społecznej odpowiedzialności językoznawstwa” (s. 9). Cel badawczy, jaki postawiła sobie Autorka, i pożytek naukowy płynący z jej ustaleń wydają się bardzo ważne.

Realizacja tak sformułowanego celu wymagała dobrania odpowiednich narzędzi i metod badawczych, które zostały szczegółowo i funkcjonalnie omówione w *Rozdziale 3 pt. Inspiracje metodologiczne* (s. 47-59). Deklaracje Autorki jasno wskazują na zastosowanie w pracy metodologicznego pluralizmu: „Krańc moich inspiracji metodologicznych wyznaczają

podejścia nawiązujące do etnometodologii. (...) Na tym tle odnoszę się do etnografii, etnolingwistyki, lingwistyki kognitywnej, teorii JOS, a także studiów nad niepełnosprawnością” (s. 47). Mgr P. Saniewska-Guzowska opiera swoje badania na słusznej tezie etnolingwistów, którą przyjmuje za Stanisławem Grabiasem, że „język jest nie tylko narzędziem opisu oraz interpretacji rzeczywistości, ale też materiałem, którego opis daje wgląd w sposób myślenia społeczności o różnych właściwościach psychofizycznych” (s. 48). Z lingwistyki kognitywnej młoda Badaczka przejęła przekonanie, że „język człowieka jest obrazem naszego świata, a więc kontekstem, w jakim należy go widzieć, jest świat” (s. 52) oraz tezę, że „język ludzki jako przedmiot badania językoznawcy musi zostać osadzony w szerokim kontekście psychologicznym, socjologicznym i kulturowym” (s. 52). Podejście kognitywne – zgodnie z deklaracją Autorki – znalazło odzwierciedlenie w procedurze badawczej skupionej na „poszukiwaniu odpowiedzi na pytania dotyczące tego, jak procesy postrzegania poprzez struktury mentalne warunkują myślenie człowieka o sobie i otaczającej go rzeczywistości” (s. 53). Podstawowym narzędziem badawczym wykorzystywanym w dysertacji jest instrumentarium językowego obrazu świata w ujęciu Jerzego Bartmińskiego. Jak zauważa Doktorantka, „metodologia JOS wykorzystuje różnorodne mechanizmy analityczne: kategoryzowanie, profilowanie, perspektywę, punkty widzenia, ramę interpretacyjną o sporym potencjalnie aplikacyjnym. Ten aparat etnolingwistyczny okazał się nieoceniony przy analizowaniu obrazu fragmentu rzeczywistości skupiającego się wokół warsztatów terapii zajęciowej” (s. 54). Zgodnie z nim Pani mgr P. Saniewska-Guzowska przedmiotem językowych analiz uczyniła wypowiedzi prezentujące różne punkty widzenia (uczestników, społeczeństwa), rozumiane za Bartmińskim jako „czynnik podmiotowo-kulturowy, który decyduje o sposobie mówienia o przedmiocie, w tym także o kategoryzacji przedmiotu” (s. 55), a także „różne perspektywy (medyczną, społeczną, prawną), ujmowane jako zespół właściwości struktury semantycznej wyrazów, skorelowany z punktem widzenia i będący przynajmniej w pewnym zakresie jego rezultatem” (s. 55). Zgodzić się trzeba ze stwierdzeniem Doktorantki, że zarówno punkt widzenia, jak i perspektywa, „warunkowane są „właściwościami” podmiotu, które są wynikiem interferencji różnych elementów socjalizujących, od warunków finansowych przez edukację po możliwości fizyczne organizmu” (s. 55). Ramę interpretacyjną, odpowiadającą pewnemu wycinkowi wiedzy odbiorcy stanowią w podjętych w pracy badaniach zespoły wzajemnie się warunkujących pojęć (zdrowie, choroba, niepełnosprawność, dieta), które tworzą strukturę poznawczą typową dla środowiska warsztatów terapii zajęciowej (s. 55). Do wyodrębnienia badanych sfer

wykorzystała również Doktorantka fundamentalną dla teorii JOS koncepcję kategoryzowania przez prototyp (s. 55-56). Świadomość specyfiki i celu badań zaowocowały nawiązaniem do teorii związanej z rozszerzoną koncepcją znaczenia (s. 56) oraz wartościowaniem (s. 56), które zależy od punktu widzenia i perspektywy. Doktorantka przywołała opinię Bartmińskiego, według której wartości „stanowią czynnik integrujący elementy obrazu świata utrwalonego w tradycji i mającego obieg społeczny” i „konstytuują kulturową i społeczną tożsamość nosicieli języka” (s. 56), podkreślając jednocześnie, że tworzą one klamrę dla wykorzystywanego w pracy instrumentarium badawczego. Podstawy swoich badań Doktorantka sformułowała więc jako interdyscyplinarne, traktując badany kod językowy wybranej grupy osób dorosłych z niepełnosprawnością intelektualną jako „tło dla ukazania fragmentu ich życia” (s. 59). Posłużenie się instrumentarium JOS pozwoliło Jej zachować „postulat psychologicznej rzeczywistości badań językoznawczych” (s. 59), respektowanie zobowiązań kognitywnych – umożliwiło proces generalizacji, zgodnie z którym należy badać całe spektrum zjawisk językowych, zaś nawiązanie do kognitywizmu pozwoliło praktycznie wykorzystać wyniki badań (s. 59). Z satysfakcją stwierdzam, że Doktorantka ma dużą świadomość metodologiczną, świadcząca o zapoznaniu się z obszerną literaturą przedmiotu. Warto podkreślić, że referuje poszczególne zagadnienia w sposób przemyślany, zwięzły, klarowny, widoczna jest umiejętna selekcja i synteza treści teoretycznych, wyraźnie podporządkowana celom pracy. Tak rozległe i wielowymiarowe ujęcie podstaw teoretycznych rozprawy świadczy z jednej strony o bardzo dobrym przygotowaniu Doktorantki i Jej szerokiej wiedzy na temat poruszanych zagadnień, z drugiej zaś - ukazuje świadomość możliwości i ograniczeń, jakie kryją się w obranej metodologii badawczej. Warto podkreślić, że Pani mgr Saniewska-Guzowska nawiązuje do koncepcji prowadzenia „nietradycyjnych” badań jakościowych, obejmujących zazwyczaj jednostki „o wysokim stopniu samoświadomości posiadające wysoką zdolność do artykulacji badanych problemów”, którą to koncepcję w oryginalny sposób modyfikuje, koncentrując się na „osobach niezdolnych do wypowiedzania się na temat interesujący badacza”, „dorosłych posługujących się językiem różniącym się od języka badacza” (s. 59). Rozprawa Pani mgr Saniewskiej-Guzowskiej dowodzi, że można z powodzeniem łączyć różne metodologie, nie gubiąc przy tym z pola widzenia złożoności analizowanych zagadnień. Jej praca jest spójna metodologicznie i metodycznie, a wnioski istotne i ważne, tak z punktu widzenia lingwistyki kulturowej, jak i badań nad niepełnosprawnością, co będę starała się dowieść w zasadniczej części opinii.

Przechodzę do omówienia analitycznych rozdziałów pracy.

Podstawą materiałową przeprowadzonych w rozprawie rozważań są badania ankietowe przeprowadzone przez Doktorantkę, a jednocześnie terapeutkę zajęciową, w okresie pięciu lat (od października 2017 do października 2022 r.) w grupie 30 uczestników podlaskich warsztatów terapii zajęciowej w wieku od 19 do 61 lat ze znacznym lub umiarkowanym stopniem niepełnosprawności intelektualnej. Wybór ankiety jako metody zbierania danych potrzebnych do przeprowadzenia badania, choć może nasuwać pewne wątpliwości, był uzasadniony fizycznymi i poznawczymi ograniczeniami badanych osób, co Autorka wystarczająco i przekonująco uzasadniła.

Zasadniczą partię rozprawy tworzą cztery rozdziały pracy poświęcone szczegółowej analizie materiału, którą jest rekonstrukcja JOS na podstawie wypowiedzi osób z niepełnosprawnością intelektualną. Pierwszy odsłania obraz warsztatów oraz pracowników merytorycznych: terapeuty zajęciowego, fizjoterapeuty, psychologa, logopedy oraz obraz przykładowej metody terapii zajęciowej – hortikuloterapii. Rozdział drugi poświęcony jest obrazowi świata uczestnika warsztatów jako osoby z niepełnosprawnością intelektualną. Oglądowi poddano w nim kolejno: 1) cechy odnoszące się do ich fizyczności: zdrowie, chorobę, niepełnosprawność, 2) dietę jako aktywność wpisującą się w zdrowy styl życia, 3) sferę emocji rekonstruowaną na podstawie obrazu przyjaciela, 4) obrazy ról płciowych kobiety i mężczyzny, dopełnione przez obraz dziecka, 5) obraz artefaktów (pamiątek), 6) obraz domu. Rozdział trzeci części analitycznej pracy poświęcony jest wulgarnym aspektom języka uczestników warsztatów, zaś rozdział czwarty dotyczy obrazu jakości życia w języku. Ostatnie zagadnienie jest oryginalnym pomysłem badawczym Doktorantki, związanym z coraz częstszym zjawiskiem podkreślania znaczenia jakości życia i dobrostanu osób z niepełnosprawnością. Warto więc podkreślić, że wybór pól tematycznych jako obszaru prowadzonych badań jest przemyślany i ściśle skorelowany z konkretną grupą badawczą, jaką stanowią uczestnicy warsztatów z niepełnosprawnością intelektualną, co świadczy nie tylko o dobrym merytorycznym przygotowaniu Doktorantki, ale również jest znakomitym potwierdzeniem świadomości wyznaczonego celu badawczego. Pokłosiem założenia metodologicznego, że JOS-y rekonstruowane na podstawie wypowiedzi osób z niepełnosprawnością intelektualną są dopełnieniem języka ogólnego, jest przyjęta w pracy dodatkowa procedura badawcza, polegająca na zestawianiu zebranego materiału z powszechnymi danymi językowymi, wyekscerpowanymi z Narodowego Korpusu Języka Polskiego. W ten sposób Doktorantka wyznaczyła dodatkowy cel pracy, jakim jest opisanie JOS-ów osób z niepełnosprawnością intelektualną na tle języka ogólnego. Pracę wieńczy dobre,

merytoryczne *Zakończenie* (s. 195-205). Przeprowadzone przez mgr P. Saniewską-Guzowską analizy są rzetelne i skrupulatne, poparte bogatą egzemplifikacją cytatową zebraną na podstawie indywidualnych rozmów z uczestnikami warsztatów terapeutycznych. Są przekonujące, każdorazowo poparte danymi statystycznymi, co świadczy o dążności Autorki do obiektywizacji wysnuwanych wniosków. Warto podkreślić, że Doktorantka, cytując przykłady ilustrujące poszczególne zagadnienia, odróżnia zjawiska powtarzalne od jednostkowych. Niewątpliwą zaletą rozprawy są tabele i wykresy, które w obrazowy i przejrzysty sposób odzwierciedlają wyniki badań. Formułowane wnioski mają więc rzetelne podstawy i wypływają ściśle z przeprowadzonych badań, są przejrzyste, wyważone, nierzadko oryginalne, prowadzące do ważnej – z punktu widzenia celów pracy – konkluzji, że „obraz jakości życia osób z niepełnosprawnością intelektualną nie odbiega od jakości życia osób pełnosprawnych, co przeczy społecznemu wyobrażeniu o nich jako osobach „niezadowolonych”, „smutnych” czy „biednych” (s. 194) i że osoby z niepełnosprawnością intelektualną mają „różnicowane życie emocjonalne” i odczuwają całe spektrum negatywnych emocji i uczuć (s. 194). Badania mają także istotny wymiar praktyczny: zebrany materiał pozwala na poznanie sposobu myślenia o chorobie, co w dalszej perspektywie może ułatwić specjalistom komunikację z osobami z niepełnosprawnością intelektualną i pomóc w efektywniejszym zaplanowaniu „działań edukacyjnych w takim zakresie, który będzie dostosowany do możliwości percepcyjnych uczestników warsztatów terapii zajęciowej oraz ich doświadczeń” (s. 203).

Jednym z ważnych wymagań stawianych pracom doktorskim i ich autorom jest wykazanie się ogólną wiedzą teoretyczną w zakresie danej dyscypliny i znajomością literatury przedmiotu (por. art.187 jednolitego tekstu ustawy - Prawo o szkolnictwie wyższym, Dz.U. 16.03.2021, poz. 478). Zgromadzona bibliografia, twórczo i wnikliwie wykorzystana w pracy, zawiera ok. 350 pozycji (w tym 30 stanowią źródła internetowe, zaś 16 – akty prawne) i obejmuje 30 stron wydruku (s. 208-238). Warto podkreślić, że w całej dysertacji widoczna jest duża swoboda zarówno w poruszaniu treści teoretycznych, jak i wszechstronnym, wieloaspektowym opisywaniu zjawisk.

Na koniec warto jeszcze podkreślić erudycyjność rozprawy. Autorka wykazała się wysokimi kompetencjami językowo-komunikacyjnymi, posługuje się piękną polszczyzną pisaną i właściwym nauce aparatem pojęciowym. Usterki literowe, edycyjne, językowo-stylistyczne wprawdzie się zdarzają, ale są drobne, a ich częstotliwość nie jest duża (por. np. str.: 4, 9, 47, 54, 55, 56, 57, 59, 64, 65).

Bardzo wysoko oceniam wartość poznawczą rozprawy, która w mojej opinii nie ma słabych stron. Doceniam oryginalność i wagę przeprowadzonych w niej analiz, dotyczących problemu badawczego, dotychczas pomijanego bądź spychanego na dalszy plan w badaniach językoznawczych. Autorka w doskonale przeprowadzonym wywodzie naukowym dowiodła nie tylko dużej sprawności analitycznej, ale również udowodniła, że posiada wysoką umiejętność problematyzowania i samodzielności myślenia i że potrafi tworzyć także znakomite syntezy. Sądzę, że wskazane w recenzji walory pracy uzasadniają potrzebę opublikowania dysertacji, a także stanowią przesłanki do sformułowania wniosku o wyróżnienie rozprawy doktorskiej Pani mgr Patrycji Saniewskiej-Guzowskiej, który niniejszym składam Komisji do rozważenia.

Konkluzja

Reasumując, stwierdzam, że przedłożona do recenzji rozprawa doktorska Pani mgr Patrycji Saniewskiej-Guzowskiej pt. *Warsztaty terapii zajęciowej w językowym obrazie świata osób z niepełnosprawnością intelektualną*, napisana pod kierunkiem dr hab. Beaty Kuryłowicz, prof. UwB, to praca w pełni dojrzała, oryginalna, stanowiąca niepodważalne osiągnięcie naukowe zarówno w sferze poznawczej, jak i metodologicznej. Jest ona świadectwem samodzielnej pracy badawczej Doktorantki i wnosi nowe treści do badań językoznawstwa polonistycznego oraz spełnia wymagania stawiane rozprawom doktorskim, określone przez artykuł 13 Ustawy z dnia 14 marca 2003 roku o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki. Autorka bardzo trafnie nakreśliła problem badawczy i zaproponowała odpowiednią, oryginalną procedurę badawczą, osadzoną na mocnych podstawach dotychczasowych badań z nurtu lingwistyki kulturowej. Doktorantka udowodniła, że jest wnikliwą i dojrzałą badaczką, umiejącą czerpać z dorobku swoich naukowych autorytetów.

Z pełnym przekonaniem wnioskuję zatem o dopuszczenie mgr Patrycji Saniewskiej-Guzowskiej do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

Łódź, 5 czerwca 2023 r.

Danuta Kowalska